

שררה שהיא עבדות

הרב משה לוונטהל,

שררה שהיא עבדות - סוגיות ברבנות הקהילה
ירושלים תשס"ז, 760 עמ'

רבנים ממעטים לכתוב את קורות חייהם באוטוביוגרפיות. לפנינו מונח ספר ובו למעלה מ-700 (!) עמודים, שקשה מאוד להגדירו כאוטוביוגרפיה. אין בו תיאור של עובדות יבשות, תאריכים ומקומות, או אף חוויות אישיות פרטיות. הרב משה לוונטהל, ששימש ברבנות ביישובי דרום הר חברון - בית יתיר, לבנה ושמעה, משתף את הקוראים בצורה מדהימה ומרתקת בהליכותיו ובהתנהלותו כרב קהילה וכר"מ בישיבה ברשימה ארוכה של נושאים שאתם הוא התמודד בתפקידיו אלו. הוא מתבונן על הדברים בהסתכלות של אחרי, מתוך ניסיון להפיק מסקנות ולקחים ולהתוות דרך וכיוונים לבאים אחרי - רבנים ומחנכים המתמודדים עם אותן שאלות וסוגיות, מה נכון, ראוי וכדאי לעשות.

הוא שוטח את מחשבותיו ולבטיו וגם את מסקנותיו בסוגיות רבנות וחינוך, מתוך למידה והעמקה באוסף של מקורות ייחודי ורחב: חז"ל, ספרי ראשונים ואחרונים, שו"תים, וכן ספרי אמונה, דרשות ופרשנות, ביוגרפיות, סיפורים, הנהגות ואף מאמירות שנונות ("וורטים"), ובמיוחד מרבנים בני דורנו, כשהמגוון הוא עצום: רבני קהילות מהארץ ומחו"ל, רבנים המשויכים לציבור החרדי ועד הוגי הדעות של הקיבוץ הדתי, מקטעי עיתונים ועלונים, מהאינטרנט ובעצם כמעט מכל מקור אפשרי העוסק בנושא הספר, כולל גם מאנשי מקצוע. המחבר מעיד שבמסגרת ההכנות לכתבת הספר הוא ראיין רבנים מהארץ ומחו"ל. ממכלול המקורות והמעשים הוא לומד ומלבן, מחדד ומדייק, ומסיק את המסקנות המתבקשות, אם כי מודגש לעתים שקשה לקבל עצה אף מרבנים גדולים ומפורסמים שאינם מכירים את ההווה הייחודית של יישוב קטן. לאורך כל הספר שזורים סיפורים אישיים, כולל גם גילויים של טעויות שעשה המחבר, שגם מהם הוא לומד ומלמד אחרים. ניכר שחלק מהשגיאות היו בשל הגיל הצעיר וחוסר הניסיון. לשבחיו של המחבר, הוא איננו מתבייש לכתוב: שגיתי, טעיתי, היה לי לנהוג ולעשות אחרת, או שאח"כ אכן בסיטואציה דומה למדתי את הלקח ופעלתי אחרת. "לא הביישן למד" במשמעות זו שגם משגיאות יש ללמוד.

א. הנפשות הפועלות, התפקיד והדרך

הספר מחולק לשלושה חלקים: הנפשות הפועלות בעבודת הרבנות, על התפקיד עצמו ועל הדרך, וחלק נוסף המספר על רבנותם של רבנים אחרים. נציע מעט מכל חלק. **הנפשות הפועלות:** הספר נפתח בדיון על מקומה של סמכות תורנית בחברה דמוקרטית, על הקשיים והחששות שיש במקומותינו אם לקבל הנהגה של רב, במיוחד ביישובים קטנים וצעירים. עם זאת נדמה שכיום ברוב היישובים, המושבים והקיבוצים הדתיים יש רב, ונצבר גם ניסיון כיצד יש להתנהל. על התרומה ההדדית של הרב לקהילה ושל הקהילה לרב: ככל שלבני הקהילה אכפת יותר מאורחות החיים הדתיים, ככל שיש בין בני הקהילה בני תורה, אזי רמת השאיפות

הרוחניות ורמת השאלות הנשאלות בהלכה גבוהה יותר, והכול - הרב והקהילה - נשכרים ומתגדלים יחד.

בספר מדובר על דרך בחירת הרב, על ראיית הקשר הנרקם ומתהדק בין רב לקהילה כשידוך, וכמו בשידוך יש להשקיע בו ולתת פרק זמן ראוי ומכובד להכיר זה את זה ולראות אם ישנה התאמה בין בני הזוג - הרב והקהילה. מדובר על כך שהרב צריך להיות בראש ובראשונה תלמיד חכם, ולא רק דרשן בשמחות וספדן בלוויות. עליו להמשיך ללמוד ולהתפתח, ולא להסתמך רק על מה שהוא למד עד היכנסו לתפקיד הרבנות. לא כדאי להיגרר אחר עסקנות, ולא חייבים בהכרח להתערב בכל דבר; לעתים עדיף לאפשר לציבור להחליט בעצמו. ככל שהרב יהיה בעל ידע תורני רחב יותר ובעל שאיפות ועוצמות רוחניות גבוהות, יכולתו להנהיג את הקהילה בטווח הארוך תהיה טובה יותר. אדרבה, ככל שהרב נמצא בקהילה קטנה ומרוחקת, כמו למשל קהילה חקלאית עם שאלות ייחודיות, עליו להיות גדול יותר בתורה. מגוון השאלות והאחריות לתת תשובות נכונות ומדויקות הוא גדול יותר לעתים מאשר רב עיר. הוא צריך להיות מחובר לאנשים, לא להסתכל עליהם מלמעלה, ענוותן, בעל דוגמא אישית חמה, מתלהב בעבודת ה', מקפיד על קיום מצוות ושמירת ההלכות ומוביל את הדרך. עליו להזהות עם בני המקום באידיאלים ובערכים, בצורת החשיבה וההתנהגות, שאם לא כן הוא ייקלע לעימותים ודרכו לא תצלח. על יחסו של הרב לאקדמיה, להשכלה אקדמית, לתרבות ולמודרנה, לא כטקטיקה איך להיות אהוב ורצוי, אלא מתוך פתיחות וערנות, להקשיב לחידושים ולמגמות בתחומים שונים, כדי לדעת טוב יותר איך להתמודד עם המציאות המשתנית.

נפשות פועלות משמעותיות לא פחות מאשר הרב עצמו בהצלחת התפקיד הם הרבנית ובני משפחתו של הרב. מדובר על הציפיות מהרבנית, על תפקידיה ועל היותה השותפה הבכירה ביותר, והדגשה חשובה החוזרת כמה פעמים: הרב הוא קודם כול בעל ואבא לילדים. לא לאבד את "הראש" ולחשוב תמיד שהקהילה קודמת. יש חיים אישיים ומשפחתיים, ודווקא בשל העובדה שהרב עסוק מאוד, רץ ממקום למקום, לומד ומלמד, יושב עם אנשים ומטפל בעניינים שונים, עליו למצוא את הנוסחה המקסימאלית הטובה ביותר, שפעילותו תהיה מהבית כלפי חוץ, ולא במחיר כבד ורע, שלבסוף בני משפחתו נמצאים כמו במצבו של אותם בני הסנדלר שהיו הולכים יחפים.

התפקיד: הבסיס לכול הוא דוגמא אישית. הקהל מצפה מהרב שידבר אחרת, שיתפלל אחרת ועוד. שיראה רמה גבוהה יותר של אנושיות ומוסריות. אם דומה הרב למלאך, ילמדו תורה מפיהו. עליו למצוא את האיוון הנכון בין קרבה לחברים ולבני הקהילה ובין שמירה על "דיסטנס". שיעורי התורה, קהילה הלומדת ביחד בקביעות, היא זו שתשפיע ותרום, וכדברי המגיד משנה (הלי שבת כג, יט) על לימוד בבית המדרש בשבת: "לפי שהקיבוץ ההוא ברוב עם (=ללימוד תורה), היה חיזוק הדת ושמירת גדריו". מדובר על חשיבות ההכנה המדוקדקת של השיעור והדרשה, שיהיו על נושאים המעניינים את הציבור ועל נושאים האמורים לאתגר וליצור עניין אצלם, לשתף ולערב את הקהילה בסוגיה הנלמדת, גם אם היא לא אקטואלית יישומית. רמת השיעור: שכל הציבור יבין את רובו, ורוב הציבור יבין את כולו. לא להטיף ולא להעיר בדרשות, להיות סבלן, להסביר ולהאיר. מדובר על האימון שצריך להיווצר בין הקהילה לרב, על ההכרה בתלמיד חכם שבו, ומתוך כך לעורר את הקהל לשאול שאלות הלכתיות במגוון גדול של נושאים. לכבד כל שואל וכל שאלה, להשיב ברצינות ובכובד ראש, גם אם התשובה פשוטה והשאלה בכלל לא שאלה. להכיר היטב את עולמם של השואלים, את המציאות, את המגמות ואת

השאיפות. וכאמור, היכולת לפסוק ולהתייחס לשאלות חדשות ומורכבות תלויה רבות ביכולתו ובכישוריו העיוניים והלמדניים של הרב. "מי שהשתלם בשור שנגח את הפרה, יהיה ללא ספק פוסק טוב ומקצועי יותר כשיישאל על הבשר והחלב של אותה פרה". על הרב ליזום פסיקה בשאלות חדשות, להיות אמיץ, למצוא פתרונות יצירתיים, לנמק ולנסח בבהירות ובאמפטיה את טעמי הפסיקה, "להוביל את העגלה, ולא שהעגלה תוביל את הסוסים". להתהלך נכון בשאלות שהם בשולחן ערוך החמישי, להיזהר במנהגים שישנה רגישות גדולה לגביהם (דוגמא: יציאה מבית הכנסת בעת אמירת 'יזכור'; אמירת הלל בברכה ביום העצמאות), להקשיב לקהילה ולאנשיה ולומר תמיד את האמת. מה מעיקר הדין, מה דאורייתא ומה דרבנן, ומתי הרב אומר את דעתו האישית, כי הנושא שנוי במחלוקת. האימון של הציבור ברב בעניין זה משמעותי מאוד.

מדובר על תפקיד הרב כיועץ וכגומל חסד בגופו, וגם במציאת מקורות מימון ותמיכה מאחרים. יש להיזהר מיצירת תלות נפשית וחומרית ברב, ולמצוא דרכים לחץ את הפונים ממצבם. יש לדעת את הגבולות, ולסמן היטב את השלב שבו הניסיון והידע הבסיסי של הרב אינם מספיקים, ויש להפנות לאנשי מקצוע מתאימים, ומכאן ואילך להיות על תקן מלווה של הפונים, להמשיך להתעניין מה קורה, ולעקוב מהצד. בעת משבר או אסון על הרב לדאוג ולתמוך, אך לא להיות על תקן נביא היודע חשבונו של מקום, למה האסון התרחש. ישנם מצבים שבהם גם יש לדעת מתי להקשיב ולשתוק, להיות רגיש ושותף אמפתי.

נידונה השאלה איך להיות הרב של כולם, לגשר ולפשר. מדובר על ההתלבטות בשאלה אם לעסוק בדיני תורה בין חברי הקהילה, ועל תפקידו החשוב של הרב בעת שקיימת תופעת אלימות במשפחה, כולל נספח - מדריך מעשי מטעם מרכז הסיוע לנשים דתיות. מדובר על ראייה עתידית של הקהילה וצרכיה, הקמת מוסדות חינוך, בית כנסת ומקווה והתאמתם לצרכים, על הייחודיות שברבנות במקום קטן ומרוחק, כיצד לנהוג בשמחתם או לחילופין באבלותם של אחרים. הרב היישובי הוא מחנך ישיר ועקיף של הנוער, כשהסיכום הוא: בחינוך נוער כמו בתורת הקליעה, ככל ששואפים גבוה יותר, כך מגיעים רחוק יותר.

הדרך: השפעתו של הרב על הקהילה היא בחינוך, בהסברה ובסבלנות, ואסור שהתפקיד והמעמד יהיו כוחניים. יש לדעת איך להתמודד עם אופוזיציה וביזיונות. לא לקחת ללב, אך להקשיב ולעשות חשבון נפש אולי בכל זאת יש מה לתקן. כדי לא להישחק בעבודת הרבנות, כדאי לא ליצור מעורבות רגשית לא מוגבלת בעניינים שונים. יש להנחיל לציבור שגם הרב בן אדם, שאינו מסוגל להתמודד עם הכול. העיסוק המרובה המושקע בתחומים שונים - הרבצת תורה לגברים, נשים ונוער, השבת תשובות הלכתיות, אחריות לכשרות המזון במקומות הציבוריים, כשרות העירוב והמקווה, שמירה על מצוות התלויות בארץ, חברה קדישא, חברות או שיתוף פעולה בוועדות שונות, ייעוץ אישי ומשפחתי - שלום בית והשכנת שלום בין אדם לחברו ושכנו ועוד ועוד, יכול למוטט את הרב ולגרום לו לעזוב את הרבנות. ההמלצה היא שעדיף לעשות פחות אבל באיכות טובה מלעשות הרבה באיכות ירודה. כמו כן נידונות השאלות מתי ואיך יש להקפיד על שמירת כבודו של הרב ועל סמכותו בקהילתו. נידון המתח וההבדל שבין רב קהילה לראש ישיבה או ר"מ, גבולות ואיזונים, ועל "הזהירות מהרשות" - גופי שלטון באותם תחומים שהוא אינו מתמצא בהם.

ב. קהילות מתחדשות

מדהים לחשוב על כמות הנושאים והתחומים שאתם מתמודד רב יישוב וקהילה. בכולם או לפחות ברובם אסור לו להיכשל. כישלון משמעותי או הצטברות של כישלונות וטעויות קריטיות, יכולים לחרוץ את גורלו-מעמדו, ועבודת הרבנות תהיה מרירה ומרגיזה עד כדי עזיבתה. אין ספק שלרבנים המכהנים כבר בתפקיד ומכירים מקרוב את הנושאים שבספר, העיון והקריאה בו תעזור ותייער בעבודתם.

הספר איננו עוסק בתוכן של השיעורים, הדרשות או סוגיות ההלכה שאותם מלמד ובהם פוסק הרב, אלא בהגדרת התפקיד ובדרכי ההתנהלות של הרב. תוכנו הייחודי מעורר את השאלות הבאות: האומנם מי שיאמץ ויישם את הכתוב בספר הזה אכן יצליח בעבודת הרבנות? האומנם כל רב יישוב עובר את רף הלבטים הללו כיצד לנהוג, או שישנם דברים שברור מראש שרב או מורה לא ייכנס אליהם ולא יפול בהם? דווקא בשל העובדה שמספר הקהילות והיישובים שבהם מכהן רב גדל מאוד בשנים האחרונות, האם אין מקום ליצור הכשרה מקצועית לרבנים שתלמדם כיצד להתנהל ולהתנהג בהליכותיהם עם בני הקהילה, במגוון התחומים שהוצגו כאן, כדי שלא "יפלו" ויאלצו לעזוב את עבודתם הרבנית? ידוע לי על הכשרה לתפקידי רבנות בקהילות בחו"ל, אך לא בארץ. אמנם רבנים מתכנסים מדי פעם, דנים ועוסקים בסוגיה מסוימת, ומדובר בדרך כלל בלמידה ובעיון בנושא הלכתי ממוקד על היבטיו השונים גם המקצועיים (רפואה, מצוות התלויות בארץ וכדו'), אך אינני מכיר מסגרת המתמקצעת בהכנה לפני הכניסה לתפקיד, והכשרה צמודה וקבועה לאורך התפקיד דווקא במה שקשור לאותם תחומים הנזכרים בספר, תחומים שיש בהם העצמה נפשית ותפקודית של הרב, ידע מקצועי בחינוך, בפסיכולוגיה, בסוציולוגיה ועוד, לא רק במה שקשור לתשובות הלכתיות לשאלות קשות ומורכבות העומדות על סדר יומו של הרב.

הקהילתיות תופסת מקום משמעותי יותר במקומותינו (ותיעד על כך סדרת המאמרים בגיליון כח של 'צהר'). בחברה גלובלית וגדולה אנשים רבים ובמיוחד מהציבור הציוני-דתי, נמצאים ומעורבים בחיי היום יום בתחומים ובמקומות הרחוקים מההוויה הרוחנית הטבעית שלהם, במקום העבודה והעסקים, במסגרות לימודיות לא דתיות ועוד. מלבד הבית-המשפחה הפרטית האישית של כל אחד, הקהילה, היישוב, השכונה הדתית ובית הכנסת הם העוגן של האדם הציוני-דתי, השואף לחיי רוח ורוצה בהם. השהות ב"חממות" הללו, במיוחד בשבתות ובחגים, משמש מרגוע, ונותן לרבים כוח ומעוף לשבוע שיבוא. תרומתו של הרב כמנהיג הרוחני של הקהילה ובית הכנסת בשיעורים, פסיקה, הכוונה והתייעצות, ליווי והשתתפות בשעת שמחה או בעת צער, יכול לתת המון לחיזוק העוגן.

מעניין מה יתרום הספר למי מבני הקהילות עצמן שיקרא אותו, ולא רק לרבנים המכהנים בתפקיד. האם הם יתבוננו אחרת על הרב, תפקידו ולבטיו? מעניין גם מה היה נכתב לו מי מבני קהילה היה כותב ספר מהזווית שלו על אותם נושאים. מה היה נכתב על הציפייה מהרב ומנהיגותו?

בספר שלפנינו בולטים לעין הציטוטים המתורגמים מדברי רבנים מחו"ל. בשנה האחרונה אף נוצרו קשרים בין רבנים מ'צהר' לבין רבני קהילות מחו"ל, בעיקר בארה"ב. במפגש שהתקיים לפני מספר חודשים במסגרת קבוצה מצומצמת, התבטא אחד הרבנים מחו"ל במשפט מעין זה: 'אתם תלמדו אותנו מהי תורת ארץ ישראל, ואנחנו נלמד אתכם כיצד מנהיגים קהילה'. אין ספק, שמודל הקהילה בחו"ל, מעמד הרב, תפקידו והציפיות ממנו, שונות ממה שמקובל כאן

בארץ. בוודאי שיש מה ללמוד מהם, אבל נראה שלא יהיה ניתן להעתיק את המודל שם לכאן בצורה מלאה, מה גם שהיישובים והקהילות בארץ שונים ומגוונים. אינו דומה יישוב בהר חברון לקהילה ברעננה או בפתח תקוה, ואינה דומה קהילה בעיירת פיתוח להנהגת קהילה של קיבוץ דתי. ועם זאת, כל רב יוכל למצוא בספר נקודות רבות שהוא יוכל ללמוד מהן ולהסתייע בעבודתו.

ג. אפילוג - קהילתיות בשעת מבחן

לא שימשתי אף פעם כרב קהילה או בית כנסת, אבל עמדתי והתבוננתי מקרוב על פעילותם של רבני גוש קטיף לאורך כל השנים, ובמיוחד בתקופה שקדמה לגירוש. תוך כדי קריאת הספר, חשבתי על רבני היישובים והקהילות בגוש קטיף, ותהיתי מה הם היו כותבים בספר שכזה, או לפחות אילו פרקים ייחודים הם היו מוסיפים. ההתמודדויות המורכבות שבספר שלפנינו הן בעיקר בימי שגרה, כשאין מתח וחרדה על עצם קיומן של הקהילות, על כל המשמעויות שבדבר - הלאומיות, הקהילתיות והאישיות. התנהלותם של רבני גוש קטיף דורשת לימוד וספר לעצמו, ובכל זאת ובקצרה, ממבט של מי שהתבונן בהם ובפעילותם.

הלבטים כיצד לנהוג ולהוביל היו עצומים. היו נושאים שיסודם הוא בשאלה הלכתית או אמונית, אך לעתים היה נדמה שעוד אף פעם בכל ההיסטוריה היהודית לא נשאלו שאלות כאלו (מקצתן הובאו בעמ' 266 מתוך דברי הרב יגאל קמינצקי, הרב האזורי של גוש קטיף). גם לא כל השאלות היו שאלות שרב צריך לענות עליהן. הסתבר, שגם באותם מצבים שההתנהלות הציבורית נקבעה על ידי אנשי מקצוע ואנשי מעשה, תמיכתם וגיבויים של רבנים למהלכים היו חשובים לחלקים נכבדים מהציבור, ונתנו להם את התחושה שאכן כך יש לפעול. בהרבה סייעתא דשמיא, בחכמה ובתבונה אנושית הצליחו רבנים בגוש קטיף להוביל ציבור מורכב ומגוון עד הרגע האחרון, כשהם שומרים על שגרת חיים נורמאלית ככל האפשר, עם כל הלחץ והמתח הנפשי-רוחני, האישי, המשפחתי, הציבורי והביטחוני שהיה מנת חלקנו בשנים האחרונות. לדעת למצוא את המילים הנכונות, לעודד ולרומם, יחד עם הצורך להתייחס למציאות הנרקמת מסביב שאינה תלויה בנו והיא נגד רצוננו. לא להחליש ולא להפיל ולסגת, תוך כדי נטילת סיכונים מחושבים ולא פשוטים באשר לעתידם של הקהילות ושל האנשים המרכיבים אותם. לדעת שגם הנהגה ציבורית במצבים מסובכים כאלה אינה יכולה לכלול את כולם, ושיהיו מבני הקהילה שלא יהיו יכולים לעמוד בנורמה הציבורית, ובכל זאת לכבד אותם, לתת להם לפעול כהבנתם, "וקדוש יאמר להם" כדברי הרב יגאל קמינצקי, רבו של גוש קטיף בימים האחרונים לפני הגירוש ביחס לאותן משפחות שעזבו את היישוב עוד לפני שהצבא הגיע (ראה בספר בעמ' 633).

הצלחתו של רב נמדדת בשעת מבחן קשה. אז נודע אם ההרמוניה והחיבור שבין הרב והציבור מלאים. איננו מאחלים לאף קהילה לעבור גירוש ולחוות את כל התהליכים שעדיין עוברים על קהילות המגורשים מיום הגירוש, בבתי המלון, באתרי הקרווילות, בחיפוש אחר מקומות עבודה ועוד. ההתמודדויות כיום הן שונות ממה שהיה בשבתנו בגוש קטיף, והן לגמרי לא פשוטות. אך הסבירות היא שאם אכן בחיי השגרה הדברים מתנהלים כפי שצריך, הרב מוביל ומנהיג והציבור אתו, אזי יהיה חוסן ועוז לעמוד גם בשעת מבחן.

